

Leven en werken van E. Heimans

„Evenals Heimans echter zelf vóór alles tot het gemoed sprak, zo hopen wij, dat onze biografie in het bijzonder de m e n s Eli Heimans nader tot de lezer zal brengen.” Aldus Dr. Fop I. Brouwer in het „Slotwoord” van het proefschrift, waarop hij onlangs aan de Universiteit van Amsterdam is gepromoveerd tot doctor in de wis- en natuurkunde en waarvan de volledige titel luidt: „Leven en werken van E. Heimans en de opbloei der natuurstudie in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw.”

Wanneer ik mij na lezing van dit lijvige boekwerk afvraag, of het mij de m e n s Eli Heimans beter heeft doen kennen, of het heeft bijgedragen mij deze m e n s, zoals ik die heb leren kennen uit gesprekken met Thijssse en een aantal oud-leerlingen, duidelijker voor ogen te stellen, dan aarzel ik toch die vraag bevestigend te beantwoorden.

Zeker, er wordt ons een grote hoeveelheid feiten voorgezet. Er is zelfs een lijst van alle adressen, waarop Heimans met zijn gezin te Amsterdam heeft gewoond. Maar we horen slechts terloops, dat in huis en tuin immer planten dieren werden verzorgd, doch missen de aardige dingen, die Heimans daar zelf over vertelde. We vernemen weinig over zijn gezondheidstoestand, dan dat deze, wellicht door te grote inspanning, kort voor zijn plotselinge overlijden minder goed was. Er is een, wij mogen wel aannemen, volledige lijst van publikaties die op Heimans' naam staan, maar zij zijn gesplitst naar de publiciteitsmedia en de auteur miste daardoor b.v. de kans, om een eventuele economie in het gebruik van stof te belichten. Ik bedoel: was een bepaalde reis of wandeling voor Heimans aanleiding om er zowel in De Groene (Amsterdammer) als in De Levende Natuur en in de met Thijssse geschreven boekjes over te publiceren? Blijkt uit de artikelen in De Groene en D.L.N. dat het werken aan b.v. „Hei en Dennen” tot uitdrukking komt in het tevens verwerken van stof voor het boekje in die artikelen? Is er van de lotgevallen van het gezin en de m e n s Heimans iets in zijn werk terug te vinden?

Brouwer geeft ons in dit boek vooral feiten, teleurstellend weinig „sfeer”, die juist de m e n s Eli Heimans voor ons had kunnen doen gaan leven.

Daarbij vervalt Brouwer naar mijn gevoel in de voor de auteur van een biografie gevaarlijke methode, van teveel te willen indelen. Er zijn teveel onderdelen van deze biografie, die de ontwikkelingsgang van de beschreven figuur vervagen, wat leidt tot herhalingen, terwijl wij elders hiaten vinden. Zo zegt Brouwer op pag. 39, over Heimans' eersteling, het jongensboek „Willem Roda”: „De zwerftochten van Willem Roda heeft Heimans — voor zover ze Europa betreffen — voet voor voet zelf volbracht.” Maar over de eigen zwerftochten van Heimans in die periode wordt niets verteld. Wij vernemen evenmin, waarom Heimans tot het schrijven van dit boek kwam. Was het geldgebrek bij de jonggehuwde onderwijzer (ook toen al niet een royaal gesalarieerd vak)? Was het een streven, om het peil van de kinderlectuur te verbeteren? Juist de beantwoording van der-

gelijke vragen zou ons dichter bij de m e n s Heimans hebben gebracht.

Bovendien verwaarloost Brouwer naar mijn gevoel één belangrijke oorzaak van het succes, dat Heimans en Thijssse met hun werk hadden: de omstandigheid dat beide mannen begenadigde schrijvers waren, wier stijl als het ware tot lezen dwong. Zij hadden de gave, om het genoeg en de verrukkingen, die zij zelf uit hun nauwe omgang met de levende natuur puurden, op de lezer over te dragen. Dit geschiedde op een natuurlijk-eenvoudige, ongekunstelde, beminne-lijk babbelende toon die, getuige uitspraken in hoofdstuk X, de grote feitenkennis en scherpe opmerkingsgave, waarvan ook Thijssse's latere werk blijk geeft, klaarblijkelijk voor Brouwer hebben gecamoufleerd. Brouwer signaleert, doch terloops en op een vaag verwijtende toon jegens Thijssse, dat Heimans meer de „pluizer” van het tweetal was, Thijssse de wat nonchalante romanticus, wie „in de eerste plaats de geest van het verhaal interesseerde”. En Brouwer merkt even later op: „Hij wilde in de eerste plaats van de natuur genieten en anderen doen mee genieten in woord en geschrift”, opnieuw duidend op Thijssse.

Er klinkt trouwens in dit hele hoofdstuk een licht verwijt door jegens Thijssse, dat mij ongemotiveerd lijkt. Thijssse kon het toch waarlijk niet helpen, dat hij zijn slechts vier jaar oudere vriend 31 jaar overleefde. Thijssse leeft daardoor uiteraard venser in de herinnering voort van een jonge generatie vak- en amateur-biologen, van wie velen het voorrecht hebben gehad Thijssse te hebben gekend en door hem, vaak volkomen spontaan en ongevraagd, te zijn aangemoedigd en geïnspireerd. De figuur en mens Eli Heimans was echter zelf groot genoeg, dan dat het nodig zou zijn de figuur of mens Thijssse te verkleinen. Dit moge dan, naar mij is verzekerd, niet de bedoeling van Brouwer zijn geweest, de onbevooroordeelde lezer ervaart het echter als zodanig.

Na deze bezwaren, die voornamelijk gevoelsbezwaren zijn, wordt het nu toch dringend tijd te verklaren, dat ik Dr. F. I. Brouwer zeer dankbaar ben voor dit boek, dat een zeer belangrijke periode uit de culturele ontwikkeling van het Nederlandse volk beschrijft. Het geeft een documentatie, die zeer grondig en bijzonder welkom is, het resultaat van ijverig en omvangrijk spuurwerk, dat tot naar wij mogen aannemen menselijk bereikbare volledigheid leidde.

Maar in het ons duidelijk voor ogen stellen van de m e n s Heimans is Brouwer naar mijn gevoel, hoewel hij zegt dit te hebben nagestreefd, juist niet geslaagd. Dit spreekt wel het duidelijkst uit hoofdstuk IX, gewijd aan „Het geestelijke leven van Heimans”. Daarin maakt Brouwer uitvoerig melding van Heimans' vrijmetse-laarschap, met alweer een zeer uitvoerige documentatie. Maar omtrent wat Heimans juist deze geestelijke stroming deed kiezen, vernemen wij weinig, omtrent de invloed ervan op zijn werk nagenoeg niets.

Kortom, ik heb Brouwers biografie in één adem uitgelezen, doch als documentatie omtrent de feitelijkheden uit het leven van de figuur

Heimans en diens invloed op het „biologisch réveil” (dat naar mijn mening overigens al eerder is begonnen en waaraan o.a. een F. W. van Eeden méér heeft bijgedragen, dan Brouwers korte vermelding zou doen vermoeden). Maar juist in het tekenen van de mens Eli Heimans is de auteur voor mij niet geslaagd, zoals ook de invloed van dit „biologisch réveil” onvoldoende tot zijn recht komt.

Voor deze grondige documentatie, op een tijdstip waarop deze nog mogelijk was, moeten wij Brouwer zeer dankbaar zijn en ik hoop dan ook van harte, dat vooral de jonge biologen en natuurliefhebbers de kans zullen aangrijpen om kennis te nemen van een periode, waarvan we de invloed nog dagelijks speuren. En ouderen zullen hier veel vastgelegd vinden, dat een vage herinnering dreigde te worden. Een boek derhalve, dat elke vakbioloog én natuurliefhebber behoort te lezen en herlezen, dus te bezitten. Jammer, dat juist dit boek een register moest ontberen.

KO ZWEERES.

Dr. Fop. I. Brouwer: Leven en werken van E. Heimans en de opbloei der natuurstudie in Nederland in het begin van de twintigste eeuw. J. B. Wolters, Groningen, 1958. 402 blz., met 52 fig. Prijs f 16.50.

Wintervoeding van vogels

De koudeperiode 1956 verschaftte gelegenheid nieuwe ervaringen op te doen bij de wintervoeding van vogels. „Vogelbescherming” heeft deze ervaringen verwerkt in een geheel herziene tekst (van herdruk is eigenlijk geen sprake) van Mededeling no. 1: „Wintervoeding van vogels”.

Het 12 pagina's tellende geschriftje is verlicht met pentekeningetjes van mevr. dr. A. Volgraff-Roes en is niet alleen van belang als leidraad voor wintervoeding van vogels door particulieren, maar ook officiële instanties, zoals leger en marine, de dienst Bescherming Burgerbevolking, politie, schoolkinderen in schoolverband, dierenbeschermingsverenigingen en vogelwachten kunnen er belangrijke algemene aanwijzingen in vinden. Het ontbreken van een dergelijke leidraad heeft in 1956 tot gevolg gehad, dat er soms geheel verkeerde acties werden uitgevoerd.

Deze herdruk zal bij een komende strenge winter ongetwijfeld in een behoefte voorzien en zou reeds voordien uitgereikt moeten worden aan instanties, die daarvoor in aanmerking komen.

Afzonderlijk wordt de wintervoeding voor eenden en *meerkoeten*, ganzen, zwanen, reigers en *roerdampen*, leeuwerikken, lijsters, duiven en ook *patrijzen* behandeld. Een afzonderlijk hoofdstukje wordt gewijd aan de normale voeding in tuinen (en parken!), waarbij een schets van een voertafel. Een vraag, die door vele particulieren wordt gesteld: wanneer moet ik beginnen en eindigen met het voeren van vogels in de tuin, wordt niet duidelijk beantwoord. De grote vraag: waar, wat en hoe voeren wij wordt in dit geschriftje echter kort maar krachtig behandeld. Het is verheugend dat „Vogelbescherming” het initiatief hiertoe heeft genomen.

J. T.

Wintervoeding van vogels. mededeling no. 1 der Ned. Ver. tot Bescherming van Vogels. 1958. Prijs f 0.15. (Verkrijgbaar door storting op postgiro 29213 van Vogelbescherming te Amsterdam).

Wadvogels en bodemfauna

Dit zeer lezenswaardige boekje is een verslag van de werkkampen van de vogelwerkgroep van K.N.N.V. en N.J.N., die in 1956 en 1957 op Vlieland werden gehouden. Deze kampen hadden tot doel gegevens te verzamelen omtrent de rijkdom van de bodemfauna en de aantallen hierop fouragerende vogels van het wad ten zuiden van dit eiland. Hierdoor krijgen wij enig begrip van de enorme hoeveelheid wormen, weekdieren en schaaldieren die het wad bevat. Gemiddeld werden ongeveer 10.000 exemplaren per m² vastgesteld. Vooral de doortrekkende steltlopers vinden hier een voedselvoorraad, die hen in staat stelt de nodige reservestoffen in hun lichaam op te slaan voor het volvoeren van de trek of het doorstaan van de winter.

Door het nemen van bodemonsters zijn de aantallen der verschillende soorten bodemdieren vastgesteld en de aantallen vogels, die sterk aan wisseling onderhevig zijn, door ze met de kijker te schatten. Voor één dag kwamen de waarnemers tot ruim 164.000 vogels op een wadoppervlakte van ongeveer 10 km². De voedselvoorraad (grote prooien, zoals mossels tot kleine, zoals wadslakjes door elkaar genomen) valt in de orde van grootte van 100 miljard dieren. Het verslag beschrijft op boeiende wijze hoe de verschillende vogels als *wulpen*, *scholeksters*, strandlopers, plevieren en andere, ieder daartoe uitgerust met een andere vorm van snavel, hun deel van deze enorme voorraad bemachtigen. Ook de verplaatsingen van de vogels bij hoog water worden er in beschreven. Tenslotte wijst het boekje op het belang van rust voor de vele vogels en de gevaren, die de militaire oefeningen met vliegtuigen en de bomexplosies, door het verstoren van deze rust, voor de vogels opleveren.

Ieder die wel eens op de wadden naar vogels gaat kijken — en welke vogelliefhebber doet dat niet — kan ik aanraden dit boekje te bestellen.

H. N. K.

Gre v. d. Baan, Alfred Blok, Peter Nijhoff en Kees Swennen: Een inleidend onderzoek naar de betrekkingen tussen wadvogels en bodemfauna. z.i., f 0.75. (Verkrijgbaar bij Bondsuitgever N.J.N., Amsterdam, postgiro 233 040).

Svalbard

Tweemaal bezocht Jan Strijbos Svalbard, zoals de Noren Spitsbergen noemen. Eénmaal kort voor de tweede wereldoorlog en vervolgens twee jaar geleden. Dat gaf hem gelegenheid vast te stellen, dat zelfs op dit dunbevolkte eiland de cultuur ongunstig op de dierenwereld inwerkt. In zijn royaal uitgegeven boek behandelt Strijbos vele aspecten van het eiland, waarna zijn eigen, soms hachelijke avonturen volgen, waarbij de planten en vogels natuurlijk niet worden vergeten. Misschien had de lezer van „Het Voegelaar” over deze laatste luist wat meer willen horen, maar het boek is uiteraard voor een groter publiek bestemd.

Een rijk met foto's geïllustreerd boek, dat o.a. een lijst van de op Spitsbergen voorkomende vogels en zoogdieren bevat. Goed aedocumenteerd en geschreven in de prettige stijl, die het werk van Strijbos kenmerkt.

K. Z.

Jan P. Strijbos: Svalbard, langs de koele stranden van Spitsbergen. L. J. Veen's Uitg. Mij. N.V., Amsterdam. z.j. — Prijs geb. f 12.90.

Dieren en mensen

De natuurliefhebber, die juist iets meer wil dan beschouwen en genieten — en hoe gauw komt men daar niet toe — zal zich gesteld zien voor allerlei vragen. Een enkele vraag zal hij soms met veel geduld gedeeltelijk kunnen oplossen en daardoor wordt alles opeens nog interessanter. Geheimen in de natuur blijven boeien. Zo is het ook met dit leerzame en in begrijpelijke taal geschreven boekje. Na lezing blijf je er mee in je handen zitten. Het is uit en het boeit nog steeds. Je verwondert je over het vernuft en het geduld waarmee de zaken zijn onderzocht. Weet U iets van het smaakonderscheidingsvermogen van de regenworm? Hoe groot is het gezichtsveld van een vliegend insect? Wist U dat nachtvlinders bij het horen van een hoge toon, veroorzaakt door wrijving met de kurk op een fles wegvliegen, omdat het geluid lijkt op dat van een vlermuis?

Het is de moeite waard dit boekje te bezitten.

J. A.

J. van Uexküll: Zwerftochten door de wereld van dieren en mensen. Wereldboek no. 109. Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Dersoe Oela

In 1902 ontmoet Arsenjef op één van zijn vele expedities door woeste, onbekende gebieden in de noordelijke grensstreken van China, Korea en Siberië een woudloper, die zich Dersoe Oela noemt. Dersoe eet, drinkt en slaapt onder de blote hemel, al jaren lang. Hij kent de taal der vogels, panters, tijgers, beren en vele andere dieren. Telkens weer wijst hij Arsenjef op bijzonderheden in het woud.

Hij, Arsenjef, verricht tijdens zijn tochten, plantkundige, dierkundige, en bodemkundige waarnemingen in deze gebieden, waarbij de hulp van Dersoe onmisbaar blijkt, want hij kent behalve de natuur ook de gevaren, die telkens dreigen.

J. A.

W. K. Arsenjef: Dersoe Oela, de woudloper. Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Tussen heuvels en valleien

Opnieuw een voortreffelijk boek geschreven en beleefd door Jac. Gazenbeek. Men moet wel veel van de Veluwe en haar natuurschoon houden om zo te schrijven! Duizenden en duizenden mensen trekken jaarlijks uit de steden naar deze mooie streek om er te genieten en te rusten. Wij vragen ons af hoe lang nog. Als er meer kenners van de Veluwe waren, zoals de schrijver, dan zou er harder gevochten worden voor het behoud van dit natuurschoon. Het is wel vrij zeker, dat U zult genieten van dit fleurige boekje Veluwse verhalen, dat is samengesteld uit belevenissen met vogels, zoals het avontuur met de *bosuil*, de geschiedenis met de specht en de krabbel over de vissende „krem”. Het heeft er ook gespookt en er waren rovers op de Vale Ouwe. Al die heerlijke echt Veluwse sazen worden U zo smakelijk verteld, dat het lijkt alsof U er zelf bij was. Eén opmerking: we hopen, dat er zoveel herdrukken van dit boek komen, dat het nimmer uitverkocht raakt! Dat zal het behoud van 't Veluwse natuurschoon ten goede komen.

J. A.

Jac. Gazenbeek: Dwalend tussen heuvels en valleien. N.V. Gebr. Zomer en Keuning, Wageningen.

Speurtocht in dierenland

In dit album vertelt de directeur van de Diergaard Blijdorp, Ir. F. J. Appelman met medewerking van B. Bruins over zoogdieren, vogels, vissen en andere diergroepen op onderhoudende en uiteraard deskundige wijze. Friso Henstra maakte de tekeningen en de Erven de Wed. J. v. Nelle N.V. te Rotterdam is de uitgeefster van dit boek, dat ongetwijfeld belangstelling en begrip voor de dierenwereld zal wekken. K. Z.

Ir. F. J. Appelman, m.m.v. B. Bruins: Speurtocht in dierenland. De Erven de Wed. J. van Nelle N.V., Rotterdam, 1958.

Prisma vogelboek

Het is ongetwijfeld een opmerkelijke prestatie, dat de uitgeverij Het Spectrum kans heeft gezien een vogelboekje uit te geven van 216 blz., met vele illustraties en zelfs nog 16 foto's op kunst-drukpapier (van de auteur zelf, wijlen Ad. Burdet en Henk de Groot) voor de prijs van een pakje dure sigaretten. J. E. Sluifers schreef er de tekst voor, waarbij hij kans zag in de beschrijving der soorten vele bijzonderheden te verwerken, die getuigen van een grondige literatuurstudie en aandachtig eigen waarnemen. Sluifers gebruikt de term „injury-feigning”, voor wat thans in de Engelse literatuur meestal (en m.i. juist) „distraction-display” wordt genoemd. Wie bedenkt eens een goed-Nederlandse uitdrukking? In zijn inleiding vestigt hij de aandacht op allerlei aardige dingen in het vogelleven. De lijst van geraadpleegde literatuur had in dit boekje kunnen worden aangevuld met een lijstje van aanbevolen boeken voor beginnende vogelaars. De waarde van determineerlijsten voor vogels lijkt mij altijd wat twijfelachtig. De plaatjes aan het slot, ontleend aan Jan Stribos' „Hoe heet die vogel” hadden m.i. beter tussen de tekst kunnen worden geplaatst. Jammer, dat Sluifers de kans niet heeft gegrepen om in dit boekje, dat in grote oplage is gedrukt, iets over de Vogelwet en de wenselijkheid van bescherming te vertellen. Alles bijeen een handig boekje, dat z'n geld dubbel en dwars waard is. K. Z.

J. E. Sluifers: Prisma Vogelboek. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht en Antwerpen, z.j. — Prijs ingen. f 1.25.

Nomina Avium Europaeorum

„Nomina Avium Europaeorum” is een nieuwe, uitgebreide, uitgave van het in 1941 verschenen „Glossarium Europae Avium” door Harriet I. Jørgensen en Cecil I. Blackburne, dat reeds lange tijd uitverkocht was.

Het boek bevat 579 voelnamen in 21 talen, namelijk: Latijn, Tsjechisch, Deens, Duits, Grieks, Engels, N. Amerikaans, Spaans, Frans, Joegoslavisch, IJslands, Italiaans, Hongaars, Nederlands, Noors, Pools, Portugees, Russisch, Fins, Zweeds en Turks. En wel voor elk land de officieel geaccepteerde namen.

Voor elke taal is een afzonderlijke index samengesteld, waarin ook vele niet-officiële namen zijn opgenomen zoals b.v. in de Nederlandse index zowel *kok-* als *kapmeeuw*, zowel *holen-* als *kleine bosduif*, zowel *merel* als *zwarte lijster* e.d.

Het is bijzonder prettig dat dit vaak gevraagde boek tenslotte, met overwinning van tal van moeilijkheden, in uitgebreide en verbeterde herdruk is verschenen. J. T.

Harriet I. Jørgensen: „Nomina Avium Europaeorum”. Uitg. Ejnar Munksgaard, Copenhagen, 1958. Prijs: Deense Kr. 27.